

Zespół IV
Współczesne
formy
i metody
krajoznawstwa

IV Zespół problemowy IV Kongresu Krajoznawstwa Polskiego miał jako temat „Współczesne formy i metody krajoznawstwa”. Wprowadzeniem do obrad były referaty: doc. dr Teofili Jarowieckiej i dr Zygmunta Kruczka — „Współczesne formy pracy krajoznawczej” oraz dr inż. Włodzimierza Łęckiego — „Współczesne formy krajoznawstwa”.

Obradom współprzewodniczyli: doc. dr Teofila Jarowiecka, dr inż. Włodzimierz Łęcki i mgr Jerzy Raczek.

W pracach Zespołu, który obradował 8 września 1990 roku w sali Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu, uczestniczyło 83 delegatów, z których 10 zabierało głos w dyskusji: Robert Respondowski, Krzysztof Witkowski, Czesław Kempliński, Jan Paweł Piotrowski, Adam Czarnowski, Wanda Jarząb, Edward Wieczorek, Jerzy Załęski, Michał Tomczak, Paweł Anders, Jan Baldowski, Krzysztof Kończewski, Jerzy Raczek, Tadeusz Maćkowiak, Paweł Domachowski, Zygmunt Kruczek, Tadeusz Panas, Janusz Żmudziński, Włodzimierz Łęcki.

prof. dr hab.
Teofila Jarowiecka
doc. dr hab.
Zygmunt Kruczek

Współczesne formy pracy krajoznawczej

Zgodnie z nadrzędnym celem Kongresu myśli zawarte w niniejszym wystąpieniu mają charakter intencjonalny, chociaż nie pozbawiony zupełnie sądów zobiektywizowanych, wyprowadzonych z badań nad naturą ludzkich zachowań i reakcji.

Przedmiotem naszego wprowadzenia do dyskusji są formy pracy krajoznawczej, które traktować będziemy jako historyczny dorobek wielu pokoleń działaczy krajoznawczych, ale również jako niekończące się możliwości kreowania nowych sposobów pracy wychowawczej z młodzieżą, a także w innych środowiskach społecznych.

Wielowiekowe tradycje polskiego krajoznawstwa wpłynęły na ukształtowanie się dużej różnorodności form krajoznawczej działalności.

Najszlachetniejsze z nich polegają na czynnym zaangażowaniu się w wykonywanie różnorodnych prac (np. zbieractwo, kompilacyjne opisy tras wycieczek, działalność na polu ochrony zabytków i przyrody). Do tej grupy form zaliczyć można także prowadzenie badań naukowych i paronaukowych

wchodzących w zakres zainteresowań krajoznawstwa. W literaturze [1] przyjęło się wyróżniać cztery kierunki działania:

- krajoznawstwo turystyczne
- popularyzacja krajoznawstwa i wiedzy krajoznawczej
- regionalizm krajoznawczy
- krajoznawstwo naukowe i paronaukowe.

I. CZYNNIKI DETERMINUJĄCE FORMY PRACY KRAJOZNAWCZEJ

Na wstępie uznaliśmy za celowe sformułować kilka podstawowych założeń metodologicznych spełniających funkcję pomocniczą w podjętej dyskusji.

1. Formy pracy krajoznawczej winny być przyporządkowane założonym celom i treściom tej pracy.

Zakładamy, że na zbliżającym się Kongresie Krajoznawczym wyeksponowane zostaną następujące cele działalności krajoznawczej:

- kształtowanie jedności narodowej,
- wyrabianie szacunku dla innych narodów i ich kultur oraz praw wolnościowych,
- wydobywanie przesłanek pozwalających na zrozumienie historycznych uwarunkowań rozwoju narodu i roli tradycji,
- wyrabianie przekonania o powszechnym prawie ludzi do ludzkiego bytowania,
- kształtowanie poszanowania dla przyrody i wszelkich form życia,
- przewyciężanie prymitywizmu, tymczasowości, nonszalancji, lekceważenia, oznaczające trud walki o nową jakość życia,
- hołdowanie wolności przejawiającej się w wyborach prospołecznych i osobistym zaangażowaniu w działanie na rzecz innych ludzi.

Każdy z wyżej sygnowanych i hasłowo omówionych celów pobudza do innego nieco doboru treści historycznych i współczesnych oraz nastawienia działalności na uzyskanie określonych efektów intelektualnych, emocjonalnych i etyczno-moralnych w środowisku podejmowanego działania krajoznawczego.

Prace PTTK przygotowujące obecny Kongres Krajoznawczy dobrze się przysłużyły możliwościom zaprezentowania poglądów szerokiego aktywu krajoznawczego na aktualne zadania tego społecznego ruchu. Akcentowano w nich przede wszystkim praktyczny, społeczny sens pracy krajoznawczej (choć nie brakło postaw opowiadających się za oparciem tego ruchu na zobiektywizowanej, naukowej metodzie poznawczej), polegający na pozyskiwaniu dla niego środowisk nowych, takich jak polonijne, osób niepełnosprawnych i umacniania tego ruchu wśród młodzieży szkolnej i w szkole. Można więc wyrazić przekonanie, że na czoło wysuwane są cele integracyjne i regionalne.

2. Podstawą i źródłem kreowania nowych form pracy krajoznawczej jest bardzo bogaty dorobek Towarzystwa w zakresie upowszechniania i rozwijania sposobów oddziaływania na grona członków i środowiska pozaczłonkowskie. Ostatnie dziesięciolecie przyniosło spory dorobek publicystyczny poszerzający wiadomości metodyczne krajoznawstwa, a także jej pola, porządkujący i klasyfikujący obszary działania. Powstała także literatura o charakterze dokumentacyjnym i historycznym pogłębiająca naszą wiedzę o ludziach, którzy wnieśli swój wkład w rozwój społecznego ruchu krajoznawczego.

Mamy tu na uwadze wydany przez ZG PTTK w 1983 r. tom „Ziemi” zbierający plon III Kongresu Krajoznawczego

w Płocku [2], a w 1986 pracę zbiorową pt. „Przewodnictwo turystyczne w Polsce” [3]. Wysoko należy ocenić wkład w rozwój metod pracy krajoznawczej w szkole takich autorów jak: Kazimierz Denek [4], Tadeusz Łobożewicz [5], a także Ryszard Harajda [6] czy Wojciech Lipniacki [7]. Zainteresowanie problematyką krajoznawczo-turystyczną wykazał także Instytut Turystyki publikując takie opracowania jak np. Jerzego W. Gajewskiego — „Polskie czasopiśmiennictwo górskie w latach 1945–1983” [8]. Odnotować należy ożywione zainteresowanie historyków literatury dzielnictwem literatury literaturą podróźniczą, w wyniku czego pojawiły się niezmiernie ciekawe wydania opisów podróży, np. podróży romantycznych w wydaniu S. Burkota [9], obraz Tatr w literaturze młodopolskiej w opracowaniu J. Kolbuszewskiego [10] czy J. Madeja [11].

Z dużym zainteresowaniem powraca się do dawnych opisów poszczególnych regionów w formie literackiej i poetyckiej, nadaje się im nową, nieznaną do tej pory interpretację, inicjuje nowe spojrzenia, nowe wymiary i inny sens. Literatura ta przede wszystkim budzi i utrwała zainteresowania regionalne, pobudza do poznawania poprzez porównanie tego, co było niegdyś, z obecną rzeczywistością, a może nawet staje się źródłem tożsamości regionalnej.

Minione dziesięciolecie zamyka się dużym dorobkiem organizacyjnym Towarzystwa polegającym na mobilizacji środowisk popularyzatorskich i naukowych do wzięcia udziału w dyskusjach na tematy merytoryczne i metodyczne polskiego krajoznawstwa. Większość spośród 22 zaplanowanych sejmików i narad dotyczyła tematyki związanej z formami i metodami działalności. Omawiane były takie zagadnienia jak źródła informatyki krajoznawczej, in-

wentaryzacja, wydawnictwa turystyczno-krajoznawcze, kolekcjonerstwo, przewodnictwo, imprezy turystyczne, muzealnictwo, związki krajoznawstwa z turystyką kwalifikowaną, krajoznawstwo w różnych środowiskach itp. Opublikowane materiały zawierające krytyczną ocenę wszystkich czynników ograniczających lub utrudniających podejmowanie działalności krajoznawczej wskazują na niezbędne rozwiązania, pomagają zrozumieć dążenia działaczy, którzy pragną wszczepić ten nurt wychowawczego oddziaływania do wszystkich poczynań pedagogicznych powołanych do tego instytucji.

W toku wymienionych wyżej seminariów i narad wniesiono świeże spojrzenie m.in. na następujące kwestie:

a) badania krajoznawcze (poznawanie własnego środowiska, inwentaryzacja),

b) metodykę wycieczkowania i organizacji imprez turystycznych

c) naukę oprowadzania — przewodnictwo,

d) tworzenie systemów informacyjnych w PTTK,

e) metodykę kameralnych prac krajoznawczych,

f) sposoby oddziaływania na ludzi w środowiskach specjalnych.

Wiele miejsca poświęcono zagadnieniom organizacji pracy krajoznawczej w środowiskach młodzieży szkolnej, a także związkom krajoznawstwa z ruchem regionalnym.

3. Obecny Kongres Krajoznawczy odbywa się w szczególnym okresie historycznym, toteż nie można zadowolić się prostym podsumowaniem dotychczasowego dorobku nawet gdyby ono było bardzo wyczerpujące. Projektowanie metod pracy Towarzystwa i ośrodków prowadzących działalność krajoznawczą, np. szkół — chcących skorzy-

ścić z naszej sugestii musi być oparte o obserwację tego, co dzieje się w podstawowych ogniwach organizacyjnych Towarzystwa i wśród uczestników ruchu krajoznawczego. Wyszliśmy z założenia, że nawet najprostsze badania preferencji i wyborów dokonywanych w codziennej praktyce jest dla naszego celu korzystniejsze aniżeli przeteoretyzowane sugestie wypływające z konstrukcji myślowych oderwanych od rzeczywistości. Trzymając się tej zasady Autorzy niniejszego opracowania oparli się na ankiecie [12], której celem było zebranie opinii na temat preferencyjnej oceny wartości walorów i obiektów krajoznawczych — opinii zebranych w różnicowanych środowiskach (studenci, działacze stowarzyszeń, uczestnicy wycieczek).

II. WYNIKI BADAŃ NAD ATRAKCYJNOŚCIĄ FORM PRZEKAZU WIEDZY KRAJOZNAWCZEJ I OCENĄ WARTOŚCI WALORÓW KRAJOZNAWCZYCH

Charakterystyka badanej populacji

W przebadanej populacji liczącej 574 osób, najliczniejsze grupy mieściły się w przedziałach wiekowych 31-40 lat i 41-50 lat (prawie po 20%). Trzecią pozycję zajmuje młodzież studencka (17%). W badanej populacji dominują osoby w wieku produkcyjnym (ponad 50%), natomiast mało przebadano młodzieży do lat 19. Respondenci w wieku poprodukcyjnym stanowią 6% zbiorowości.

Badania były prowadzone przede wszystkim w środowisku działaczy krajoznawstwa. Pod względem struktury zawodowej przeważającą grupę stanowili nauczyciele (20%); nieco mniejszą

studenci oraz osoby z kręgu zawodów przemysłowych (około 15%). Wśród respondentów było tylko około 3% kadry turystycznej i uczniów szkół średnich. Pracownicy administracji państwowej oraz usług — to około 11% przebadanej próby.

Większość badanych osób posiadała różnorodne uprawnienia turystyczne. Najliczniejszą grupę stanowili instruktorzy przewodnictwa (około 37%) i krajoznawstwa (około 17%). Około 7% populacji to przewodnicy i przodownicy turystyki kwalifikowanej. Najmniej liczną grupę tworzyli organizatorzy turystyki (0,35%). Około 15% badanych posiadało uprawnienia nie wymienione w ankiecie.

Prawie dwie trzecie ankietowanych uważa się za działaczy krajoznawczych. Ten wysoki stopień utożsamiania się respondentów z rolą działacza krajoznawczego stanowi ważną przesłankę do analizy wyników badań.

W ankiecie pytano respondentów o staż ich aktywnej działalności w krajoznawstwie. Z odpowiedzi wynika, że przeważa grupa osób działających od 4-10 lat (19%) oraz od 11-20 lat (18%). Najmniej respondentów uczestniczy aktywnie w ruchu krajoznawczym w okresie do 1 roku oraz powyżej 40 lat.

Zdecydowana większość badanych osób — to zwolennicy szeroko pojętych idei krajoznawstwa (88%), tylko 1,5% respondentów jest przeciwna obecnej ideologii krajoznawstwa, a 9% nie ma wyrobionego zdania w tej materii.

Przytłaczająca większość ankietowanych uprawia czynnie turystykę krajoznawczą (88%). Jedna trzecia respondentów przeznaczą na tę aktywność ponad miesiąc czasu, czyli cały urlop. Najmniej liczną grupę stanowią osoby, które przeznaczają na ten cel do 10 dni. Taki rozkład odpowiedzi świadczy o wysokiej aktywności turystycznej ba-

danych. W wędrowniach po kraju uczestniczy ponad 82% ankietowanych.

Pytano również respondentów o udział w sztandarowej akcji PTTK — inwentaryzacji krajoznawczej. Niestety około 77% ankietowanych nie bierze w niej udziału. Pytani o powody braku zaangażowania wymieniali brak czasu, brak potrzebnych materiałów oraz na trzecim miejscu brak przekonania do tej formy pracy.

Zakładamy, że krajoznawca powinien posiadać bogaty księgozbiór specjalistyczny. W związku z tym w ankiecie zamieszczono pytanie o wielkość takiego księgozbioru. Prawie jedna czwarta osób posiada ponad 200 pozycji książkowych, map, atlasów, a 12% badanych posiada od 100-200 woluminów. Tylko około 17% respondentów ma w swojej bibliotece poniżej 20 książek.

Opinie respondentów o atrakcyjności form przekazu wiedzy krajoznawczej

Zasadniczym celem badań było uzyskanie opinii na temat atrakcyjności form przekazu wiedzy krajoznawczej. Jako techniki badawczej użyto ośmiostopniowej skali ocen [13]. Badano atrakcyjność przekazu wiedzy w stosunku do osób początkujących i niezaawansowanych. Według opinii respondentów na osoby początkujące największy wpływ ma żywe słowo przewodnika. Ta forma przekazu uzyskała największą liczbę najwyższych ocen (34%). Natomiast największą ilość ocen najniższych przypisano artykułom w prasie popularnej i specjalistycznej. Również dużo ocen najniższych uzyskało video. Uważamy, iż jest to związane z brakiem rozpowszechnienia tej formy oddziaływania wśród odbiorców wiedzy krajoznawczej.

Przyjmując, że oceny niskie zawierają się w przedziale od 1-4, a oceny wysokie od 5-8, można wysnuć następujące spostrzeżenia. Przeważający procent ocen niskich otrzymały takie formy jak artykuł w prasie popularnej i specjalistycznej oraz wykład i prelekcja. Pozostałe formy uzyskały większą ilość ocen dobrych. Przyjmując takie samo kryterium w stosunku do osób zaawansowanych można stwierdzić, że większą ilość ocen niskich uzyskały takie formy jak artykuł w prasie popularnej oraz video. Pozostałe formy otrzymały więcej ocen wysokich. Najwięcej ocen najniższych uzyskał artykuł w prasie popularnej, natomiast ocen najwyższych książka krajoznawcza.

Więcej światła na to zagadnienie rzuca korelacja ocen ze strukturą wiekową ankietowanych. Okazuje się, że w odniesieniu do osób początkujących — poza komentarzem przewodnickim (stawianym we wszystkich grupach wiekowych na pierwszym miejscu) — w środowisku młodzieżowym (do 25 lat) najwyżej cenione jest video, film i seanse przeźroczy. Osoby w wieku od 26 do 60 lat wyróżniają seanse przeźroczy, film i książkę, a osoby starsze (ponad 60 lat) prasę popularną, książkę, seanse przeźroczy i wykład.

Taki układ odpowiedzi świadczy o dokonywającym się przewartościowaniu form, w kierunku stosowania nowoczesnych środków technicznych (video, komputer, fotografia).

Nasi respondenci uważają, że dla osób zaawansowanych — działaczy krajoznawczych większe znaczenie ma książka, artykuł w prasie specjalistycznej, spadają natomiast notowania komentarza przewodnickiego.

Ocena wartości obiektów krajoznawczych

Jednym z problemów, jaki zamierzano rozwiązać poprzez zastosowaną ankietę, była ocena wartości obiektów krajoznawczych. W tym celu poproszono respondentów o przypisanie do 8 typów walorów krajoznawczych odpowiedniej ich zdaniem ilości punktów w ośmiostopniowej skali.

Najwięcej ocen najwyższych uzyskały obiekty przyrody oraz zabytki urbanistyki i architektury, a także osiągnięcia techniki i nauki. Ten ostatni typ walorów otrzymał jednak równocześnie największą ilość ocen najniższych (prawie 40%), co świadczy o dużej interferencji poglądów odnośnie tego typu obiektów. Relatywnie znaczną ilość ocen dobrych uzyskały takie walory jak obiekty archeologiczne czy pamiątki historyczne. Natomiast znacznie mniejszym powodzeniem niż się spodziewano cieszą się pamiątki biograficzne i obiekty kultury ludowej. Większość ocen skupiona jest tutaj w grupie ocen średnich (3-4-5 punktów).

Taki rozkład ocen świadczy o dokonującym się przewartościowaniu tradycyjnej hierarchii walorów krajoznawczych — obok utrzymujących się na wysokim poziomie popularności walorów przyrodniczych i zabytków na trzecie miejsce wysuwają się nowoczesne rozwiązania techniczne i osiągnięcia naukowe. Słabnie znaczenie walorów tradycyjnej kultury ludowej i pamiątek historycznych.

Ocena wydawnictw krajoznawczych (stan merytoryczny i techniczny, zaopatrzenie księgarń)

W ankiecie zawarte zostały pytania dotyczące oceny poziomu merytorycznego i technicznego opublikowanych

książek krajoznawczych. Większość ankietowanych określiła poziom merytoryczny publikacji jako dość dobry (42%) i dostateczny (26%). Wybitnie niezadowolonych z poziomu wydawnictw jest 3,7% a 1,2% uważa, że są na poziomie bardzo dobrym.

Poziom techniczny publikacji krajoznawczych oceniano najczęściej jako dostateczny (48%), częściej zły (27%) niż dobry (5%) czy bardzo dobry (0,5%). Oceny te świadczą o słabej kondycji polskiej poligrafii i niskiej jakości technicznej wydawnictw krajoznawczych.

III. UWARUNKOWANIA I BARIERY EKONOMICZNO-SPOŁECZNE I KULTUROWE AKTYWNOŚCI KRAJOZNAWCZEJ

4. Kolejną grupę kryteriów, jakie muszą być brane pod uwagę przy wyborze metod pracy krajoznawczej, stanowią ogólne uwarunkowania i bariery społeczne, ekonomiczne i kulturowe; mamy tu na uwadze:

a) aktualną dostępność ekonomiczną do dóbr kultury, turystyki, a tym samym i doznań krajoznawczych,

b) możliwości finansowo-techniczne poszczególnych środowisk (młodzieżowe, szkolne, organizacyjne, pracownicze),

c) barierę psychologiczną, która jest produktem zagrożenia warunków bytowych, a objawia się odsunięciem na plan dalszy zainteresowań poznawczych. Druga składowa tej bariery bierze się stąd, że w miejsce gotowych wzorców zachowań życie będzie wymagać coraz częściej twórczego indywidualnego uczestnictwa.

Lista powyższa nie wyczerpuje wcale wszystkich możliwości uwarunkowań aktywności krajoznawczej, płynących

głównie z dokonujących się przemian systemowych w naszym kraju.

Staraliśmy się wyodrębnić te, które mają konkretny wyraz w informacji statystycznej i opisowej zachowań naszych obywateli w czasie wolnym, na wakacjach, w czasie wyjazdów zagranicznych itp. Uznając uczestnictwo w ruchu turystycznym za podstawową drogę do pobudzania zainteresowań krajoznawczych i ich realizacji nie sposób pominąć płynące zagrożenia dla krajoznawstwa z przemian dokonujących się w samej turystyce. To co działo się w tej dziedzinie na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat jest tylko zapowiedzią oczekiwanych intensywnych przeobrażeń, jakie niechybnie czekają nas w świetle dokonujących się zmian systemowych.

Uznaliśmy za celowe zwrócić uwagę na niektóre zagrożenia dla krajoznawstwa płynące z zewnętrznych uwarunkowań. Są nimi:

— wzrost cen w kulturze. Ceny biletów na początku 1990 r. do teatru wahały się od 1500 do 6000 zł, do kina od 1500 do 4000 zł, a do placówek muzealnych osiągały nawet 10000 zł (Wieliczka). Ogranicza to dostęp poważnej części społeczeństwa, a zwłaszcza młodzieży, do najbardziej wartościowych dóbr kultury. Natomiast w zaciszach domowych ponad 1 mln posiadaczy magnetowidów korzysta z rozpowszechnianej na kasetach video sztuki o wątpliwej wartości.

— wzrost cen w turystyce. Wysoki wzrost cen za usługi turystyczne, a zwłaszcza transport ograniczył rozmiary ruchu turystycznego. Ten regres najsilniej zaznaczył się w odniesieniu do turystyki krajowej, zmalała aktywność turystyczna młodzieży oraz osób o słabszej kondycji ekonomicznej;

— zmiany popytu w turystyce polegające na wypieraniu usług turystycz-

no-krajoznawczych przez podróże połączone z zarobkiem, wyjazdem do miejscowości rodzinnych, ograniczeniu usług towarzyszących, zmniejszeniu się turystyki grupowej, ograniczeniu turystyki dzieci i młodzieży.

— zmiany w kształtowaniu podaży usług turystycznych. Obserwuje się wyścig biur turystycznych o klienta-turystę i zajęcie trwałego miejsca na rynku, w rezultacie czego ma miejsce poszukiwanie „towaru” krajoznawczo-turystycznego takiego, jaki będzie miał natychmiastową sprzedawalność. Wyłącza się z programu wszystko to, co jest dla przeciętnej kieszeni tanie.

— ilościowe i jakościowe zmiany zachodzące w turystyce socjalnej, poprzez którą do niedawna płynęły strumienia środków na cele turystyczne i rekreacyjne, co znakomicie sprzyjało rozwijaniu zainteresowań krajoznawczych w powiązaniu ze wszystkimi formami imprez wypoczynkowych.

IV. UWARUNKOWANIA ORGANIZACYJNE AKTYWNOŚCI KRAJOZNAWCZEJ

Kryzys społeczno-gospodarczy wywarł piętno także na sferze turystyki społecznej. Z jednej strony mamy bowiem do czynienia z degradacją działalności programowej organizacji społeczno-turystycznych wyrosłych i opierających swoje funkcjonowanie na wzorcach realnego socjalizmu, wyrażającą się we wzroście biurokracji, utrzymaniu hierarchii organizacyjnej, zamienianiu działalności społeczno-programowej na administracyjno-organizacyjną oraz działalności statutowej na gospodarczą. Z drugiej strony narzucony przez państwo reżim finansowo-podatkowy, szczególnie ostry na początku 1990 roku, uniemożliwia wręcz tym

organizacjom działanie według starych wzorców. Wewnątrzorganizacyjne działania proefektywnościowe są słabo widoczne [14].

Wiele organizacji nie potrafi się znaleźć w nowych warunkach i w razie utrzymania obecnej polityki gospodarczej grozi im likwidacja. Biorąc pod uwagę całokształt warunków nowe rozwiązania ekonomiczno-finansowe stwarzają teoretyczną szansę na korzystne zmiany, polegające na likwidacji hierarchicznych struktur i biurokracji organizacyjnej, czyli obniżeniu kosztów działalności programowo-turystycznej. Jednak obserwacje praktyczne wskazują na występowanie przeciwnych reakcji w wielu, nie tylko turystycznych organizacjach.

Pożytecznej działalności społeczno-turystycznej grozi upadek z powodu braku pieniędzy oraz wewnątrzorganizacyjnego oportunizmu wyrażającego się w niepodejmowaniu racjonalnych, odpowiadających nowym warunkom wewnętrznym reform.

Samodzielnym organizacjom można zasugerować w celu przetrwania a w przyszłości rozwoju działalności: ograniczanie hierarchicznych struktur i oparcie funkcjonowania na dobrowolnym zrzeszeniu samodzielných, zakładowych lub środowiskowych organizacji, co pozwoli na likwidację lub duże ograniczenie kosztownej sprawozdawczości, akcji wyborczych itp., ograniczenie zatrudnienia.

Istnieje także możliwość wyodrębnienia i rozszerzenia działalności komercyjno-gospodarczej poprzez przekazanie części majątku spółkom powołanym dla uzyskiwania środków na działalność programową, wyodrębnienia profesjonalnych komórek zajmujących się realizacją zadań opłacanych z budżetu państwa (np. zagospodarowanie szlaków turystycznych, informacja turystyczna).

Dla rządu natomiast celowym wydaje się wskazanie na konieczność pilnego wdrożenia nie kłócących się z logiką zmian w zarządzeniach finansowo-podatkowych, umożliwiających preferowanie oraz dofinansowywanie pozytywnych form działalności społecznej, także w zakresie upowszechniania turystyki, wypoczynku i krajoznawstwa; w grę powinny wchodzić np. ulgi podatkowe dla sponsorów z tytułu wspierania ruchu krajoznawczego czy tworzonych fundacji.

V. UWAGI I WNIOSKI KOŃCOWE

Wkraczając w ostatnią dekadę XX wieku i mając na uwadze wizję krajoznawstwa na początku nowego stulecia można niniejsze wystąpienie zamknąć najważniejszymi refleksjami:

— obserwujemy ciągłą ewolucję form pracy krajoznawczej, od prostego zbieractwa i romantycznych opisów aż po nowoczesny zapis magnetowidowy precezyjnie odwzorowujący wszystko co się wokół nas dzieje; wydaje się, że wszystkie formy zarówno tradycyjne, jak i wprzęgające nowoczesną technikę są godne zalecenia, jeżeli odpowiadają osobowości danego człowieka;

— ruch krajoznawczy najsilniej wiąże się z turystyką; traktując ją instrumentalnie jako najbardziej skuteczny środek poznania i wychowania, należy za wszelką cenę uruchomić bodźce dla utrzymania ruchu turystycznego, zwłaszcza dla środowiska młodzieżowego; od kondycji turystyki, szczególnie krajowej, w dużej mierze zależeć będzie obraz współczesnego krajoznawstwa;

— ruch krajoznawczy obecnie winien znaleźć silne oparcie o te środowiska, które chcą kreować „małe ojczyzny”, a więc samorządowe, zbudowane na

nowych podstawach demokratycznych. Krajoznawstwo może się okazać skuteczną drogą przysposobienia młodzieży do działalności samorządowej poprzez docieklivość naukową i praktyczną obserwację wszystkich zjawisk we własnym środowisku.

Bibliografia:

1. *Ziemia 1970. Materiały z II Kongresu Krajoznawstwa w Gdańsku*. Porównaj Z. Kruczek *Metodyka krajoznawstwa*. AWF Kraków 1983. Wyd. II.
2. *Ziemia 1980. Prace i materiały z III Kongresu Krajoznawczego w Płocku*. PTTK. Wyd. „Kraj”, Warszawa 1983.
3. *Przewodnictwo turystyczne w Polsce*. PTTK — Wydawnictwo „Kraj”, Warszawa — Kraków, 1986.
4. K. Denek, *Poznawczo-wychowawcze aspekty działalności krajoznawczo-turystycznej we współczesnej szkole*. IKNJBO, Koszalin 1981.
5. *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*. Praca zbiorowa pod red. T. Łobożewicz, WSiP, Warszawa 1978.
6. R. Harajda, *Działalność krajoznawczo-turystyczna w szkole*. WSP Zielona Góra 1986.
7. W. Lipniacki, *Elementy teorii krajoznawstwa*, PTTK, Zarząd Wojewódzki — Regionalna Pracownia Krajoznawcza. Szczecin 1985.
8. J. Gajewski, *Polskie czasopiśmiennictwo górskie w latach 1945–1983*. Instytut Turystyki, Warszawa.
9. S. Burkot, *Polskie podróżnictwo romantyczne*. PWN 1988; a także *Romantyczne wędrówki po Galicji w opracowaniu A. Zielińskiego*. Osolineum 1987.
10. J. Kolbuszewski, *Tatry w literaturze polskiej*. Wydawnictwo Literackie. Kraków 1982.
11. J. Madej, *Młodopolskie Tatry literackie*. WL Kraków 1989.
12. W opracowaniu ankiety wzięł udział dr Włodzimierz Łęcki.
13. *Metody badań socjologicznych*, red. S. Nowak, Warszawa 1965.
14. S. Marczyk, *Główne aspekty funkcjonowania i organizacji turystyki w organizacjach społecznych w ramach nowych zasad ekonomiczno-finansowych wprowadzonych w 1989 r.* (ekspertyza wykonana w ramach CPBP 08.06.VI). MNP w AWF Kraków. 1990 r.